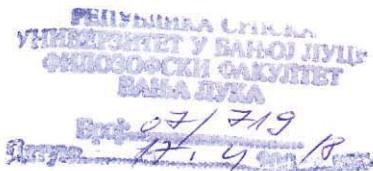

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ

ФАКУЛТЕТ: ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ИЗВЈЕШТАЈ

о оијени урађене докторске дисертације

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Наставно-научно вијеће Филозофског факултета у Бањој Луци је на сједници одржаној 12.04.2018. године именовало Комисију (Рјешење бр. 07/3.695-2/18) за оцјену докторске дисертације **Дидактичке основе и образовно-васпитни ефекти индивидуално планиране наставе** кандидаткиње **мр Љиљане Јерковић** у сљедећем саставу:

1. Проф. др Миле Илић, редовни професор Филозофског факултета у Бањој Луци за уже научне области Дидактика, Општа педагогија, Методика разредне наставе, предсједник
2. Проф. др Светозар Богојевић, редовни професор Филозофског факултета у Бањој Луци за ужу научну област Општа педагогија, члан
3. Проф. др Бранка Ковачевић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву, за ужу научну област Дидактика, члан.

- 1) Навести датум и орган који је именовао комисију;
 2) Навести састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, научно-наставног звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање и назива универзитета/факултета/института на којем је члан комисије запослен.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

- 1) Кандидат: Љиљана (Спасе) Јерковић
- 2) Датум рођења, општина, држава; 05.11.1976. године, Бихаћ, БиХ
- 3) Магистарски студиј: Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, студијски програм педагогије, магистар педагошких наука
- 4) Магистарски рад: *Утицај интерактивног стручног усавршавања на савјетодавно-педагошка компетенције наставника у раду са родитељима*, одбрањен је 09.07.2012. године на Филозофском факултету у Бањој Луци, научна област

Педагошке науке

5) Научна област из које је стечено научно звање магистра наука су Педагошке науке, а из уже научне области Дидактика и Општа педагогија.

6) Година пријаве теме докторске дисертације на студијском програму педагогије: 2015. година.

Кандидаткиња је објавила научну монографију: *Интерактивно усавршавање савјетодавних компетенција наставника* (2013). Филозофски факултет у Бањој Луци и Графомарк Лакташи.

Поред поменуте монографије публиковала је око 30 научних и стручних радова, из чега посебно издвајамо радове које су из научне области докторске дисертације (Дидактика), а објављени су на просторима БиХ и изван овог подручја у одговарајућим часописима. Тиме је задовољен други услов за одбрану докторске дисертације на Универзитету у Бањој Луци из Одлуке Сената.

То су следећи радови:

Jerković, Lj. (2012). Uticaj interaktivnog stručnog usavršavanja na savjetodavno-pedagoške kompetencije nastavnika u radu sa roditeljima: Beograd: „Pedagogija“ 4, str. 566-579. (M51)

Јерковић, Љ. (2017). Инклузивна индивидуално планирана настава. Зборник радова Филозофског факултета Косовска Митровица Универзитета у Приштини, Број XLVII (2) стр. 355-373. (M51)

Јерковић, Љ. (2018). Индивидуално планирана настава у свјетлу дидактичких парадигми и савремених наставних система. Зборник радова Филозофског факултета Косовска Митровица Универзитета у Приштини, Број XLVIII (1) стр. 317-336. (M51)

Јерковић, Љ. (2010). *Интерактивно обучавање васпитача за савјетодавно-педагошки рад са родитељима*. Бања Лука: „Наши школа“, бр. 3-4, стр. 37-53.

Јерковић, Љ., Илић, М. (2017). Рецепција инклузивне наставе. Бања Лука: „Наши школа“, Вол. ХХIII, бр. 3-4, стр. 25-39.

- 1) Име, име једног родитеља, презиме;
- 2) Датум рођења, општина, држава;
- 3) Назив универзитета и факултета и назив студијског програма академских студија II циклуса, односно послиједипломских магистарских студија и стечено стручно/научно звање;
- 4) Факултет, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране магистарског рада;
- 5) Научна област из које је стечено научно звање магистра наука/академско звање мастера;
- 6) Година уписа на докторске студије и назив студијског програма.

III УВОДНИ ДИО ОЦЈЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Љиљане Јерковић под насловом *Дидактичке основе и образовно-васпитни ефекти индивидуално планиране наставе* одобрена је одлуком Сената Универзитета у Бањој Луци одржаној 03.09.2015. године (Одлука бр. 02/04-3.2551-27/15).

Докторска дисертација има укупно 915 страна и састоји се из два дијела:

I *Докторска дисертација* (стр. 10-526) и

II *Прилози докторској дисертацији* (527-915).

Структуру *докторске дисертације* чини следећих девет поглавља:

1. Увод (стр. 10-11)
2. Општа теоријска полазишта индивидуално планиране наставе (стр. 12 – 46)
3. Осврт на претходна тангентна истраживања (стр. 47 – 55)
4. Методологија теоријског проучавања и експерименталног истраживања (стр. 56 – 94)
5. Резултати теоријског проучавања индивидуално планиране наставе (стр. 95 – 175)
6. Резултати експерименталног акционог истраживања (стр. 176 – 283)
7. Закључци (стр. 284 – 292)
8. Литература (стр. 293 – 300)
9. Истраживачки и развојно дијагностички инструменти (стр. 301 – 526)

Прилози докторској дисертацији имају укупно 389 страна. Састоје се из следећа три сегмента:

Прилог 1 – Континууми образовно-васпитних исхода програмских подручја
Српског језика и Математике (стр. 527 – 536)

Прилог 2 – Профили и индивидуални образовно-васпитни програми ученика
експерименталне групе (стр. 537 – 720)

Прилог 3 – Примјери индивидуално-планираних активности за ученике
експерименталне групе (стр. 721 – 915)

Поглавље докторске дисертације *Општа теоријска полазишта индивидуално планиране наставе* састоји се из следећих пет потпоглавља: Појмовна одређења и терминолошка разграничења, Историјски преглед настанка и развоја индивидуализоване наставе, Индивидуално-планирана настава у свјетлу педагошких правца и покрета XIX и XX вијека, Индивидуално планирана настава у свјетлу психолошких теорија и Индивидуално учење и поучавање у теоријским основама и концептима алтернативних школа.

У претходно наведеним потпоглављима, кандидаткиња је дала цјеловито одређење појма индивидуално планиране наставе, а критички је размотрила и остале тангентне појмове. Сагледала је зачетке и развој те наставе. Елементе обиљежја индивидуално планиране наставе идентификовала је у правцима

педагогије „есенције“ у XIX и XX вијеку (педологија, индивидуална педагогија, персоналистичка педагогија, прогресивистичка педагогија и педоцентризам), савременим психолошким теоријама учења и хуманистичким теоријама личности, те у концепцијама појединих алтернативних школа (Школа живота, Квалитетна школа, Школа у Самерхилу).

У поглављу *Осврт на претходна тангентна истраживања* дала је преглед и критички осврт на резултате репрезентативних истраживања варијанти система индивидуализоване наставе, а једна од њих је индивидуално планирана настава. Детаљније је приказала истраживање индивидуално планиране наставе у оквиру пројекта на Универзитету у Питсбургу, схвативши га, с правом, зачетком идеје те варијанте индивидуализоване наставе.

У поглављу *Методологија теоријског проучавања и експерименталног истраживања* приказана је специфична методологија теоријског проучавања дидактичких основа индивидуално планиране наставе и емпиријског истраживања њених образовно-васпитних ефеката. Поменуто поглавље садржи стандардне методолошке елементе сагледане у посебним поднасловима: Проблем и предмет истраживања, Значај истраживања, Варијабле у истраживању, Циљ теоријског проучавања и експерименталног истраживања, Задаци теоријског проучавања и експерименталног истраживања, Хипотезе истраживања, Методе, технике и инструменти истраживања, Популација и узорак истраживања, Организација и ток истраживања, Статистичка обрада података.

У поглављу *Резултати теоријског проучавања индивидуално планиране наставе* по први пут су научно утемељене цјеловите дидактичке основе индивидуално планиране наставе. Научно заснивање дидактичких основа индивидуално планиране наставе обухватало је идентификацију елемената савремених дидактичких парадигми (феноменолошка и конструктивистичка), дидактичких теорија и наставних система на којима су заснована обиљежја индивидуално планиране наставе, еспликацију положаја и активности ученика, позиције, активности, стила и компетенција наставника у таквој настави, те презентацију специфичности њене макроструктуре и микроструктуре.

У поглављу *Резултати експерименталног акционог истраживања* детаљно су и аргументовано приказани, те критички интерпретирани резултати истраживања образовно-васпитних ефеката индивидуално планиране наставе у оквиру три кључна потпоглавља: Ефекти индивидуално планиране наставе српског језика, Ефекти

индивидуално планиране наставе математике и Васпитни ефекти индивидуално планиране наставе. Такође, извршен је критички осврт на токове и резултате експерименталног акционог истраживања.

У *Закључцима* је извршена рекапилтулација налаза теоријског проучавања дидактичких основа индивидуално планиране наставе и експерименталног акционог истраживања њених ефеката. Критички је валоризована апликативна вриједност индивидуално планиране наставе у нашим материјално-техничким, кадровским и организационим условима. Идентификовани су могући изазови наставника у таквој настави. Експлициране су андрагошко-дидактичке импликације резултата истраживања. Отворени су бројни проблеми које би у наредним пројектима било вриједно истражити.

У претпосљедњем поглављу *Литература* налази се списак 130 домаћих и страних библиографских јединица које су кориштене у расвјетљавању дидактичких основа и образовно-васпитних ефеката индивидуално планиране наставе.

У посљедњем поглављу докторске дисертације операционализоване су дидактичке основе индивидуално планиране наставе у серије развојно-дијагностичких и истаживачких инструмената који су кориштени у експерименталном акционом истраживању са статистичким показатељима њихових мјерних карактеристика.

У *Прилогима докторској дисертацији* приказани су континууми образовно-васпитних исхода за поједина подручја Српског језика и Математике. Такви континууми били су основа за креирање профиле и индивидуалних програма образовно-васпитног рада свих 16 ученика експерименталне групе, који се налазе у Прилогу 2. У Прилогу 3 на основу претходно научно утемељних програма образовно-васпитног рада ученика креирани су конкретни примјери индивидуално планираних активности ученика експерименталне групе у зони наредног развоја. Текст докторске дисертације садржи 77 табела (не укључујући табеле са статистичким показатељима), 22 графика, 7 шематских приказа и 10 фуснота.

- 1) Наслов докторске дисертације;
- 2) Вријеме и орган који је прихватио тему докторске дисертације
- 3) Садржај докторске дисертације са страничењем;
- 4) Истаћи основне податке о докторској дисертацији: обим, број табела, слика, шема, графика, број цитиране литературе и навести поглавља.

IV УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

У дидактичкој литератури било је покушаја да се одреди основно значење појма индивидуално планирана настава и да се начелно укаже на потребе њеног

извођења. До сада није било покушаја експлицирања теоријских дидактичких основа индивидуално планиране наставе, нити експерименталне верификације њених токова и ефеката у специфичним организационим, материјално-техничким и кадровским условима на нашим просторима.

Разлози за теоријско проучавање и експериментално истраживање индивидуално планиране наставе су:

1. развијање потпунијих теоријских дидактичких основа, структуре, процеса, исхода и других незаобилазних елемената ове нове варијанте система индивидуализоване наставе,
2. конципирање методологије идентификације позиције ученика на континууму образовно-васпитних исхода у настави одређеног предмета, његових способности за учење, степена мотивације, доминирајућих навика и техника учења и других индивидуалних потенцијала, као и специфичних персоналистичких склопова личности релевантних за стимулативни и максимално могући напредак у учењу, стваралаштву и дјелотворном поучавању,
3. утврђивање могућности операционализације торијских дидактичких основа у системе и моделе индивидуално планираних вјежби продуктивног учења и стваралаштва ученика у зони наредног развоја и
4. експериментална верификација образовно-васпитних ефеката индивидуално планиране наставе за ученике млађег основношколског узраста у оквиру различитих наставних предмета.

Проблем истраживања је конципирање дидактичких основа и утврђивање образовно-васпитних ефеката експериментално изведене индивидуално планиране наставе.

Предмет истраживања конкретније је дефинисан у односу на проблем и обухвата:

- научно утемељено развијање цјеловитих и нових дидактичких основа индивидуално планиране наставе (приказ положаја и активности ученика, расвјетљавање позиције, активности, стила, функција и компетенција наставника, презентација специфичности макроструктуре и микроструктуре);
- конкретизацију дидактичких основа у серије дијагностичко-истраживачких инструмената, индивидуалне профиле ученика, адекватне програме индивидуалног учења и комплементарног поучавања, те у систем вјежбања;
- провођење индивидуално планиране наставе и утврђивање показатеља о евентуалном утицају такве наставе на образовна постигнућа ученика у

појединим подручјима српског језика и математике и васпитна постигнућа (способност самосталног учења српског језика, способност самосталног учења математике, слика о себи, мотивација, навике и технике учења, социометријски статус у групи, вербална креативност ученика).

С обзиром на то да је предмет истраживања варијанта система индивидуализоване наставе чије дидактичке основе до сада нису операционализоване, експерименталном истраживању претходило је теоријско проучавање и расвјетљавање истих. *Циљ теоријског проучавања* је развијање и операционализација нових дидактичких основа индивидуално планиране наставе.

Циљ емпиријског истраживања је експериментално утврђивање утицаја индивидуално планиране наставе на образовна постигнућа ученика у појединим подручјима Српског језика и Математике, те на њихова васпитна постигнућа (способности самосталног учења српског језика и математике, вербална креативност ученика, слика о себи, мотивација, навике и технике учења, социометријски статус ученика у групи).

Предмет истраживања је методолошки адекватно операционализован кроз хипотезе истраживања. Прецизно је одређена главна хипотеза и три посебне хипотезе. Прва посебна хипотеза разложена је на три, друга на четири, а трећа на шест појединачних хипотеза.

Главна истраживачка хипотеза гласи: · Претпостављамо да ће ученици експерименталне групе под утицајем дидактички утемељеног система индивидуално планиране наставе постићи боље образовне резултате из српског језика и математике и боље васпитне ефекте у односу на своје иницијално стање, као и у односу на ученике са којима је реализована уобичајена (неиндивидуализована) настава.

Посебне (и појединачне) хипотезе гласиле су:

1. Претпостављамо да ће ученици под утицајем дидактички утемељене индивидуално планиране наставе постићи значајно боље резултате у односу на своје иницијално стање, као и постигнућа ученика са којима нису реализовани индивидуални образовно-васпитни програми у оквиру сљедећих програмских подручја Српског језика: 1.1. граматика и правопис, 1.2. читање и књижевност (позиција на континууму, брзина читања наглас, брзина читања у себи) и 1.3. култура изражавања (развијеност рјечника, писмено изражавање)
2. Вјерујемо да ће ученици под утицајем дидактички утемељеног система индивидуално планиране наставе постићи значајно боље резултате у односу на

своје иницијално стање, као и постигнућа ученика са којима нису реализовани индивидуални образовно-васпитни програми у оквиру следећих програмских подручја Математике: 2.1. сабирање и одузимање природних бројева, 2.2. множење и дијељење природних бројева, 2.3. геометријске фигуре и 2.4. мјере и мјерења.

3. Очекујемо да ће ученици под утицајем индивидуално планиране наставе постићи боље васпитне ефекте у односу на своје иницијално стање, као и постигнућа ученика контролне групе на које није утицао такав систем наставе у оквиру следећих варијабли: 3.1. способности самосталног учења српског језика, 3.2. способности самосталног учења математике, 3.3. вербална креативност, 3.4. слика о себи, 3.5. мотивација, навике и технике учења и 3.6. социометријски статус ученика у групи.

Индивидуално планирана настава је најсложенија варијанта система индивидуализоване наставе, јер подразумијева оптималну индивидуализацију процеса учења и дјелотворног поучавања. Остале варијанте индивидуализоване наставе, које подразумијевају дјелимичну индивидуализацију, на нашим просторима и у свијету проучаване су у већој мјери, него индивидуално планирана настава. Овде је посебно важно нагласити научно утемељивање и експерименталну валоризацију варијанти система индивидуализоване наставе: настава различитих нивоа тежине (Илић, 1988), настава различитих нивоа сложености (Илић, 1998) и настава на високом нивоу тешкоћа (Muminović, 2000), примјена наставе на више нивоа сложености мултимедијалним приступом (Станковић, 2005). У овом вијеку можемо издвојити научно заснивање и експерименталну верификацију инклузивне наставе (Ilić, 2012). Допринос развоју индивидуализоване наставе у новије вријеме на нашим просторима и у региону дали су следећи аутори: Василијевић, 2007; Вилотијевић, М. и Вилотијевић, Н., 2016; Ђукић, 2003; Јерковић, 2017; Matijević и Topolovčan, 2017; Рудакова, 2005; Slatina, 2005; Taylor, 2015; Topolovčan, Rajić и Matijević, 2017; Шпановић, 2017; Хоторской, 2004 и други.

Систем индивидуално планиране наставе (Individually Prescribed Instruction – IPI) експериментално је провјерен давне 1969. године у оквиру пројекта на Универзитету у Питсбургу – САД. Истраживање је обављено у подручјима: читања, писања, спелинга, елементарне математике и природних наука. Резултати указују на ефикасност пројекта индивидуално планиране наставе (Duane, 1975).

У индивидуално планираној настави кориштена су четири типа дијагностичких инструмената: I – Инструменти за пласирање ученика, II –

Инструменти претходног тестирања, III – Инструменти за накнадно тестирање, IV – Тест цјелокупног програма (Scanlon, 1975; Cardarelly, 1975). У наведеном пројекту нису расвијетљене дидактичке основе индивидуално планиране наставе, нити је прецизирана методологија идентификације ученика на континууму образовно-васпитних исхода. У индивидуално планираној настави у пројекту Универзитета у Питсбургу преовлађују тестирања способности и предзнања ученика, као и интермедијална и завршна испитивања. Нису истакнуте разлике између тестова и вјежби за ученике. Нису операционализовани профили и образовно-васпитни програми за сваког ученика. С друге стране, пројекат је провођен у доста другачијим материјално-техничким, кадровским и организационим условима у односу на услове у нашим школама.

Поред индивидуално планиране наставе (IPI) у САД-у су развијени и други пројекти индивидуализоване наставе: Блумова стратегија учења овладавањем, PLAN систем (Flangan, 1975), PLATO (Duane, 1975), LAP (Arena, 1975).

Допринос теоријског проучавања и експерименталног истраживања истраживања огледа се у покушају да се по први пут конципирају и експлицирају дидактичке основе индивидуално планиране наставе, као и да се експериментално верификују њени ефекти. Научном валоризацијом њених ефеката могуће је допринијети рјешавању слједећих питања:

- дидактичка и педагошко-психолошка утемељеност индивидуално планиране наставе – варијантне система индивидуализоване наставе,
- идентификација елемената дидактичке заснованости индивидуално планиране наставе у теоријским основама савремених наставних система,
- експликација позиције и активности ученика у индивидуално планираној настави,
- расвјетљавање позиције, активности, функција, компетенција, те стила рада наставника у овој варијанти системе индивидуализоване наставе,
- идентификација макроструктуре и микроструктуре индивидуално планиране наставе,
- теоријско заснивање идентификације развојних потенцијала и образовних постигнућа ученика, планирања, припремања, извођења и евалуације индивидуално планиране наставе,
- идентификација методолошких специфичности истраживања индивидуално планиране наставе,

- расвјетљавање могућности и перспектива, те евентуалних препрека у примјени различитих врста индивидуално планиране наставе (редовна, допунска, додатна, инструктивна, припремна, курсна и настава на даљину) у нашој школи.

Позитивни ефекти проведеног истраживања указују на хуманија и ефикаснија рјешења у припремању, извођењу и евалуацији различитих врста наставе: редовне, допунске, додатне, те инструктивне, припремне, курсне наставе и наставе на даљину. Вриједност индивидуално планиране наставе посебно би се уочавала у комбинованим одјељењима са малим бројем ученика. Елементе индивидуално планиране наставе могуће је интегрисати и у друге наставне системе, као што су: инклузивна, менторска, хеуристичка, проблемска, откривајућа настава, те друге варијанте индивидуализоване наставе. На тај начин би се интензивиравала персонализација и хуманизација процеса и исхода учења и њему комплементарног дјелотворног поучавања.

- 1) Укратко истаћи разлог због којих су истраживања предузета и представити проблем, предмет, циљеве и хипотезе;
- 2) На основу прегледа литературе сажето приказати резултате претходних истраживања у вези проблема који је истраживан (водити рачуна да обухвата најновија и најзначајнија сазнања из те области код нас и у свијету);
- 3) Навести допринос тезе у решавању изучаваног предмета истраживања;
- 4) Навести очекivanе научне и прагматичне доприносе дисертације.

V МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Примјерено предмету истраживања у овом акционом експерименталном истраживању примијењене су адекватне научноистраживачке методе, а то су: метода теоријске анализе и синтезе, експеримент са паралелним групама, сервје истраживачки метода и акциона или дјелатна метода.

Метода теоријске анализе и синтезе кориштена је у упознавању, селекцији и синтези тематски релевантних елемената дидактичких основа индивидуално планиране наставе, као и приликом заснивања методологије истраживања, интерпретације и анализе, те уопштавања резултата акционог експерименталног истраживања. Покушај парадигматског и дидактичког заснивања индивидуално планиране наставе, те идентификације елемената дидактичке заснованости такве наставе у савременим наставним системима захтијевао је стваралачки приступ различитим теоријским сазнањима из подручја педагошке науке, али и других наука.

Експеримент са паралелним групама је примарна метода у овом истраживању.

Реализацији експеримента претходило је:

- теоријско проучавање и развијање дидактичких основа индивидуално

планиране наставе,

- прелиминарно утврђивање потреба, могућности и евентуалних препрека у имплементацији индивидуално планиране наставе,
- иницијално испитивање зависних варијабли, идентификација развојних потенцијала образовних постигнућа ученика и израда профила ученика,
- планирање и припремање индивидуално планиране наставе и
- уједначавање експерименталне и контролне групе ученика путем спаривања у речлевантним варијаблама.

Експеримент са паралелним групама реализован је кроз следећих пет међусобно повезаних етапа: 1. иницијално испитивање свих релевантних варијабли, 2. уједначавање експерименталне и контролне групе, 3. увођење експерименталног фактора (Е група), 4. интермедијално испитивање и 5. финално испитивање.

Експериментални фактор или независна варијабла у истраживању била је индивидуално планирана настава. У контролној групи ученика реализована је настава са обиљежјима претежно традиционалног (неиндивидуализованог) усвајања истих програмских садржаја, као и у експерименталним одјељењима. Такво претежно недиференцирано учење стимулисано је комплементарним предавачко-приказивачким поучавањем.

Незаobilазна метода у акционом истраживању била је *акциона или дјелатна метода*. Ова метода је отворила могућности за флексибилнију организацију истраживања и валоризацију и адаптацију експерименталног фактора. У свакој истраживачкој етапи истраживач и експериментатори (који су такође истраживачи) су на основу објективних и субјективних показатеља критички и рефлексивно процењивали токове реализације и дјелотворност експерименталног фактора, те равноправно одлучивали о могућим промјенама. И ученици (испитаници – сустраживачи) су индиректно својим изјавама током интервјуа и неформалних разговора доприносили унапређивању експерименталног фактора и самог тока истраживања.

Сервј истраживачки метод је кориштен у иницијалном и финалном испитивању ефеката вaspитног процеса индивидуално планиране наставе, тј. у утврђивању самопроцјена ученикове слике о себи, мотивације, навика и техника учења, наставниковах процјена ученичких писаних састава, те испитивања социометријског статуса појединача. С обзиром на то да је ријеч о експерименталном акционом истраживању, дескриптивном методом је обухваћено и

континуирано прикупљање наставникова процјена понашања, активности и резултата ученика експерименталне групе и њихово биљежење у тематске дневнике посматрања, те интервјуисање ученика и наставника с циљем унапређивања процеса индивидуално планираног учења и дјелотворног поучавања, те отклањања насталих препрека. Добијени индикатори доприносили су и евентуалним корекцијама методологије истраживања овог сложеног феномена.

Аналогно врсти истраживања које је и квантитативно и квалитативно, као и методама истраживања, примијењене су следеће истраживачке технике:

1. Тестирање, 2. Скалирање, 3. Интервјуисање, 4. Систематско посматрање, 5. Социометријска техника, 6. Квалитативна анализа садржаја, 7. Фокус групе и 8. Студија случаја.

Не умањујући вриједност осталих техника истраживања које су незаobilазне за цјеловитије расvjetљавање овог сложеног проблема истраживања, издвојили бисмо студију случаја јер у овом истраживању је наглашен идиографски приступ. Анализа случаја је с једне стране помогла бољем разумијевању цјелокупности испољавања и аутентичности индивидуалитета сваког ученика, а с друге стране унапређивању експерименталног фактора тј. извођења програма индивидуално планиране наставе. Очекивани исходи у индивидуалним образовно-васпитним програмима су рефлексивно преиспитивани, допуњавани и кориговани. Са њима су усклађивани и наставни садржаји, начини учења и наставниковог дјелотворног поучавања, те формативне евалуације. Студија случаја помогла је контроли и бољем разумијевању контекста у којем појединач живи и ради, његовог „феноменалног поља“, као и образовно-васпитних ефеката индивидуално планиране наставе.

С обзиром на изузетну сложеност истраживаног феномена у експерименталном акционом истраживању примијењени су бројни инструменти. Сврстани су у две групе: 1. развојно-дијагностички инструменти и 2. истраживачки инструменти.

Развојно-дијагностичким инструментима утврђивани су релевантни показатељи који су биљежени у персоналне профиле ученика на основу којих су креирани индивидуални програми образовно-васпитног рада ученика у зони наредног развоја. Примјеном истраживачких инструмената утврђивани су ефекти индивидуално планиране наставе упоређивањем резултата интермедијалног и финалног испитивања са резултатима иницијалног испитивања.

Инструменти који су у овом истраживању имали искључиво развојно-дијагностичку функцију су: *Модификација Равенових прогресивних матрица* (Bujs,

1966), *Семантички диференцијал – Идентификација специфичности учења* (СД – ИСУ), те *Протоколи фокус групног интервјуја за наставнике*. Сви остали наведени инструменти су и развојно-дијагностички и истраживачки:

- Тест способности самосталног учења математике – Т-СПОСУМ-IV (А и Б – форма)
- Тест способности самосталног учења математике – Т-СПОСУМ-V (А и Б – форма)
- Тест способности самосталног учења српског језика – Т-СПОСУС-IV (А и Б – форма)
- Тест способности самосталног учења српског језика – Т-СПОСУС-V (А и Б – форма)
- Тест позиције ученика на континууму образовно васпитних исхода читања књижевности – Т- ПУНКОВИ ЧиК (А, Б и В форма)
- Тест позиције ученика на континууму образовно васпитних исхода граматике и правописа – Т-ПУНКОВИ ГиП (А, Б и В форма)
- Тест брзине читања у себи – ТБЧуС – IV разред (Форма А, Б и В)
- Тест брзине читања у себи – ТБЧуС – V разред (Форма А, Б и В)
- Тест брзине читања наглас (Форма А, Б и В)
- Тест рјечника – ТР (Форма А и Б)
- Тест вербалне креативности – ТВК (Форма А и Б)
- Чек листа – Критерији вредновања писмених радова ученика
- Тест позиције ученика на континууму образовно-васпитних исхода сабирања и одузимања – Т- ПУНКОВИ СиО (А, Б и В форма)
- Тест позиције ученика на континууму образовно-васпитних исхода множења и дијељења – Т – ПУНКОВИ МиД (А, Б и В форма)
- Тест позиције ученика на континууму образовно-васпитних исхода геометријских фигура – Т-ПУНКОВИ ГиФ (Форма А и Б форма)
- Тест позиције ученика на континууму образовно-васпитних исхода мјера и мјерења – Т-ПУНКОВИ МиМ (А, Б ФОРМА)
- Скала процјене – Мотивација, навике и технике учења (СП – МОНИТУ)
- Скала процјене – Профил самоперцепције за дјецу – Какав сам?
- Социометријски упитник
- Протокол везаног интервјуја за ученике
- Тематски дневник посматрања.

Наведене методе, технике и инструменти истраживања су адекватно одабране и прикладно примијењиване у овом квантитативно-квалитативном истраживању.

Узорак истраживања чинило је 150 ученика IV и V разреда. С обзиром на то да је ово истраживање и квантитативно и квалитативно, наведени узорак био је намирењен за идентификацију ученика који ће учествовати у експерименталном програму и њима еквивалентних парова из контролних одјељења, те за сагледавање позиције тих ученика у односу на вршњаке из њиховог одјељења за појединачне варијабле.

Експериментални узорак чинила су 32 ученика IV и V разреда, а у узорку је било 16 ученика експерименталне групе и 16 ученика контролне групе. Са ученицима експерименталне групе реализована је индивидуално планирана настава, а са ученицима контролне групе уобичајена (претежно неиндивидуализована) настава.

Експерименталне узорак је намјеран по избору школе и узраста. У узорак су бирани ученици различитих категорија (исподпросјечни, просјечни и изнадпросјечни). Експериментална и контролна група испитаника имају обиљежја малих испитних узорака, што је условљено специфичностима експерименталне провјере индивидуално планиране наставе. На основу персоналног профила сваког појединца креирани су индивидуални образовно-васпитни програми у зони наредног развоја и одговарајуће индивидуално планиране активности током цијеле школске 2014/2015. године. У овом пројекту је у суштини било 16 студија случаја.

У квантитативном дијелу истраживања примјењени су статистички поступци и то: *једнофакторска анализа варијанса поновљених мјерења (ANOVA)* и *једнофакторска анализа коваријанса (ANCOVA)*.

За квалитативну анализу резултата појединача и њихове позиције у односу на ученике у одјељењу у све три фазе мјерења (иницијално, интермедијално, финално) у оквиру конкретних варијабли, кандидаткиња је примијенила *стандардизоване z-вриједности*.

- 1) Објаснити материјал који је обрађиван, критеријуме који су узети у обзир за избор материјала;
- 2) Дати кратак увид у примијењени метод истраживања при чему је важно оцијенити следеће:
 1. Да ли су примијењене методе истраживања адекватне, довољно тачне и савремене, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима;
 2. Да ли је дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе, ако јесте зашто;
 3. Да ли испитивани параметри дају довољно елемената или је требало испитивати још неке, за поуздано истраживање;
 4. Да ли је статистичка обрада података адекватна;

VI РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Резултати теоријског проучавања у овој докторској дисертацији обухватају експликацију дидактичких основа индивидуално планиране наставе. Такве основе студиозно, врло критички и аргументовано су експлициране у шест потпоглавља.

Кандидаткиња је идентификовала елементе дидактичких парадигми на којима су заснована обиљежја индивидуално планиране наставе. Установила је да је индивидуално планирана настава претежно утемељена на феноменолошкој дидактичкој парадигми, затим на конструктивистичкој, а врло малим дијелом на рационалистичкој дидактичкој парадигми (Гальперинова теорија етапног формирања умних радњи која се посебно истиче у раду са ученицима с препекама у учењу и учешћу). Апострофирала је да је таква настава претежно развијајућег и личносно-оријентисаног типа.

У другом потпоглављу расвијетлила је обиљежја индивидуално планиране наставе заснована на елементима савремених дидактичких теорија, које су чак по својим усмјерењима различите, па и противречне (позитивистичке, инструменталистичке и материјалистичке, те индивидуалистичке и интерактивистичке). То су следеће дидактичке теорије: кибернетичко-информацијска теорија Феликс фон Кубеа (Cube, 1994), Винклова критичко-комуникативна теорија (Winkel, 1994), Клафкијева критичко-конструктивна теорија (Klafki, 1994), теорија курикулума Кристине Мелер (Möller, 1994), теорија развијајуће наставе (Занков, Ељкоњин), теорија конфлуентног образовања (Slatina, 2005).

Елементи дидактичких теорија на којима смо засновали обиљежја индивидуално планиране наставе су:

- настава усмјерена ка очекиваним исходима који су изведени из дијагностикованих образовних постигнућа, потенцијала и потреба ученика,
- улога наставника је да прикладним планирањем, припремањем, организацијом и евалуацијом процеса индивидуалног учења и дјелотворног поучавања оптимално доприноси остваривању очекиваних исхода,
- учење и поучавање су комплементарни процеси који теже да постану комуникативнији и више усмјерени на потребе и потенцијале ученика,
- учење у зони наредног развоја с претпоставком да ученик постане индивидуални субјекат наставне дјелатности,

- критички однос према наставној стварности с тенденцијом њеног континуираног унапређивања,
- хуманизација и еманципација у процесима учења и дјелотворног поучавања која се остварује интензивним развијањем способности самоодређења, солидарности, суодлучивања и самоусмјеравајућег учења и
- сједињеност когнитивних, емоционалних, социјалних и конативних компоненти развоја ученика.

У трећем поглављу кандидаткиња је критички размотрила елементе дидактичке заснованости индивидуално планиране наставе у теоријским основама слједећих савремених наставних система: настава различитих нивоа сложености (Илић, 1998) и друге варијанте индивидуализоване наставе (Dotran, 1962; Orlov и Bakovljev, 1970), инклузивна настава (Илић, 2012), проблемска настава, респонсибилна настава (Илић, 2002) и развијајућа настава (Давидов, 1995; Вилотијевић М. и Вилотијевић Н., 2016).

Издвојила је слједеће елементе дидактичке заснованости индивидуално планиране наставе у теоријским основама савремених наставних система:

- идентификација позиције ученика /на континууму образовно-васпитних исхода и њима комплементраних програмских садржаја, те осталих варијабли релевантних за профил ученика (холистички приступ личности и процесу учења и дјелотворног поучавања),
- креирање персоналног профила ученика и индивидуалних образовно-васпитних програма,
- креирање и извођење прикладних индивидуално планираних вјежби праћених одговарајућим наставником инструкцијама,
- достизање зоне наредног развоја и њена трансформација у зону актуелног развоја ученика,
- стваралачко решавање проблема на нови и оригиналан начин (изнадпросјечни и даровити ученици),
- самоактивност ученика пројекта дјелотворним наставником поучавањем,
- суодговорност ученика и наставника за процесе и исходе индивидуално планиране наставе,
- честе формативне евалуације у функцији унапређивања процеса индивидуалног учења и дјелотворног поучавања, те остваривања очекиваних исхода.

У четвртом потпоглављу расвијетљени су позиција и активности ученика у индивидуално планираној настави. Према закључцима кандидаткиње, индивидуално планирана настава намијењена је свим ученицима. Без обзира на то што просјечни ученици постижу сличне резултате у одређеном предмету и заузимају блиска мјеста у континууму, ипак међусобно се разликују по педагошко-психолошким варијаблама. Разлике су још израженије код ученика са препрекама у учењу и учешћу (тзв. посебним потребама) и даровитим (или талентованим) ученицима, где су разлози за индивидуално планирану наставу још и већи.

У петом поглављу идентификоване су позиције, активности, стил и компетенције наставника у индивидуално планираној настави. Функције наставника класификоване су у двије групе – основне и додатне. Основне функције су: педагошко-дијагностичка, планерско-програмерска, водитељско-иноваторска и докимолошко-евалуацијска функција. Оне су једнако важне и неизоставне су. Додатне функције су: медијаторско-социјализацијска, координаторско-терапеутска и савјетодавно-педагошка. Оне се испољавају мање или више у зависности од профила конкретног ученика.

Поред општих компетенција, кандидаткиња је идентификовала специфичне компетенције наставника у индивидуално планираној настави, а то су: педагошко-психолошке компетенције, методолошке компетенције и дидактичко-методичке компетенције. Креирала је теоријски утемељен програм стручног усавршавања наставника за индивидуално планирану наставу.

У шестом поглављу идентификована је макроструктура и микроструктура индивидуално планиране наставе. У макроструктури индивидуално планиране наставе установљене су сљедеће глобалне, самосталне, али и међусобно пројекте и повезане етапе:

1. Идентификација развојних потенцијала и образовних постигнућа ученика,
2. Планирање и припремање индивидуално планиране наставе,
3. Извођење индивидуално-планиране наставе (усвајање нових програмских садржаја, понављање и вјежбање) и
4. Евалуација постигнућа ученика у индивидуално планираној настави.

Микроструктура персонализованог учења и дјелотворног поучавања у индивидуално планираној настави садржи сљедеће етапе:

1. Уводна усмена објашњења наредних задатака,
2. Самосталан рад ученика са повременим дјелотворним поучавањем,

3. Формативна евалуација постигнућа ученика и
4. Анализа евентуалних препрека, начина учења и разумијевања усвојених програмских садржаја.

Уколико се индивидуално планирана настава интегрише у други иновативни наставни систем (хеуристичка, проблемска, откривајућа настава и слично) онда ће дидактичко-методичка микроструктура имати, за тај систем, типичне етапе.

Након операционализације дидактичких основа индивидуално планиране наставе експериментално су верификовани образовно-васпитни ефекти индивидуално планиране наставе.

Послије једногодишње примјене експерименталног програма индивидуално планиране разредне наставе српског језика, ученици експерименталне групе су постигли претежно статистички значајно боље резултате у односу на сопствено иницијално стање и ученике са којима је извођена уобичајена (традиционална, неиндивидуализована) настава, чиме је потврђена прва посебна хипотеза.

Разлике у корист ученика експерименталне групе евидентне су у следећим релевантним варијаблама: рад на књижевном тексту ($F=34,91; p=0,00$), брзина читања у себи ($F=9,91; p=0,00$), и наглас ($F=11,85; p=0,00$), граматика и правопис ($F=15,87; p=0,00$) и култура писменог изражавање ($F=35,51; p=0,00$).

Индивидуално планирана настава српског језика није значајно утицала на развијање речника ученика.

Под утицајем индивидуално планиране наставе математике ученици експерименталне групе су углавном статистички значајно напредовали у односу на своје иницијално стање и ученике контролне групе. Такве разлике уочљиве су у подручјима сабирања и одузимања природних бројева ($F=17,97; p=0,00$), и геометријских фигура ($F=10,06; p=0,00$). Ученици експерименталне групе су у подручјима множења и дијељења природних бројева и мјера и мјерења напредовали у односу на своје почетке, али не и у односу на ученике контролне групе. Према претходним показатељима, друга посебна хипотеза је углавном потврђена.

У индивидуално планираној настави углавном су остварени бољи васпитни ефекти у односу на иницијално испитивање и у односу на контролну групу ученика са којима је реализована уобичајена (неиндивидуализована) настава у оквиру следећих варијабли:

- способност самосталног учења математике ($F = 12,99; p = 0,00$),
- способност самосталног учења српског језика ($F = 11,59; p = 0,00$),

- вербална креативност ученика ($F = 9,89; p = 0,00$) и
- самопројена мотивације, навика и техника учења ($F = 6,64; p = 0,02$).

Индивидуално планирана настава није значајно утицала на побољшање слике о себи и социометријског статуса ученика експерименталне групе, у односу на ученике контролне групе. Према претходним резултатима трећа помоћна хипотеза је претежно потврђена.

Према претходним резултатима експерименталног истраживања и верификација посебних хипотеза, изведен је закључак да је главна хипотеза углавном потврђена тј. да су ученици под утицајем дидактички утемељеног система индивидуално планиране наставе постигли боље образовно-васпитне резултате у односу на своје иницијално стање и ученике за које нису планирани, нити реализовани индивидуални образовно-васпитни програми.

У целини гледано, резултати истраживања су систематично, јасно, вјеродостојно и методолошки јасно изложени, аргументовано интерпретирани, те упоређени са резултатима других теоријских проучавања и емпиријских истраживања. У излагању и тумачењу резултата кандидаткиња се руководила проблемом свог истраживања, те постављеним хипотезама истраживања.

Без обзира на могуће приговоре на величину узорка, стечена искуства у планирању, извођењу и евалуацији експерименталног програма индивидуално планиране наставе, утврђени индикатори повећаних ефеката истог указују на потребе даљег истраживања ове варијанте система индивидуализоване наставе на различитим нивоима и врстама школа (основне, средње, специјалне), те у различитим предметима и оквирима других иновативних наставних система.

С обзиром на комплексност планирања и припремања, те бројне препреке у извођењу и евалуацији индивидуално планиране наставе у редовним одјељењима (са бројем ученика већим од 24), апликативна вриједност индивидуално планиране наставе видљива је у:

- допунској, додатној, инструктивној, припремној, курсној настави (нпр. учење страних језика), настави на даљину,
- специфичним облицима организације рада школе (настава у тзв. комбинованим одјељењима, у школи у природи и продуженом и цјелодневном боравку),
- умјетничким школама (музичким, балетским, глумачким, ликовним, дизајнерским) и спортским школама, те

- гимназијама и средњим стручним школама.

Кандидаткиња је закључила да је елементе индивидуално планиране наставе могуће интегрисати у друге иновативне наставне системе међу којима се издвајају: инклузивна, менторска, хеуристичка, проблемска, откривајућа, витагена настава, те остале варијанте система индивидуализоване наставе (настава различитих нивоа сложености, настава индивидуализована примјеном наставних листића, микронастава, разгранати модел програмиране наставе и друге). Индивидуално планирана настава је најкомплекснија варијанта система индивидуализоване наставе јер захтијева оптималну персонализацију и индивидуализацију процеса и исхода учења и дјелотворног поучавања.

Претходни резултати указују на могуће изазове наставника у индивидуално планираној настави. Издавамо следеће:

- реализација индивидуално планиране наставе са даровитим и талентованим ученицима, те са ученицима с потешкоћама у учењу и учешћу у редовним одјељењима с већим бројем ученика,
- оцењивање ученика у индивидуално планираној настави,
- унапређивање васпитне димензије индивидуално планиране наставе.

Ово истраживање има и андрагошко-дидактичке импликације. Издвојене су следеће:

- идентификација ефикасних модела и програма континуираног стручног усавршавања педагошко-психолошких, методолошких и дидактичко-методичких компетенција наставника за планирање, припремање и имплементацију индивидуално планиране наставе,
- оснапобљавање стручних сарадника (педагога, психолога, дефектолога) за пружање стручне подршке у планирању, припремању и извођењу индивидуално планиране наставе и
- унапређивање компетенција персоналних асистената за дјелотврно поучавање и подршку појединцима у процесима учења у индивидуално планираној настави,

Кандидаткиња је извела закључак да резултати експерименталног истраживања отварају бројне друге проблеме које би било вриједно научно истражити, од којих је издвојила:

- методолошке специфичности идентификације индивидуалних разлика дјеце предшколског узраста,

- васпитно-образовни ефекти индивидуално планираних игроликих и учећих активности у предшколским установама,
- креативна индивидуално планирана настава са даровитим и талентованим ученицима у редовним одјељењима,
- инклузивна индивидуално планирана настава с ученицима с потешкоћама у учењу и учешћу,
- методолошке и дидактичко-методичке специфичности истраживања индивидуално планиране наставе на даљину,
- менторска индивидуално планирана основношколска, средњошколска или универзитетска настава,
- индивидуално планирана настава примјеном рачунарских образовних софтвера,
- компетенције и улоге персоналних асистената у имплементацији инклузивне индивидуално планиране наставе.

Апострофирала је да је изузетна сложеност планирања, припремања, извођења и евалуације индивидуално планиране наставе. Још увијек је спорија дисеминације научних достигнућа и дидактичких иновација у нашим школама. Примјена ове хуманизационо-еманципирајуће варијанте система индивидуализоване наставе подразумијева презентовање резултата научних истраживања њених ефекта у реализацији програма различитих предмета у основној и средњој школи, њено инкорпорирање у студијске програме наставничких факултета и перманентног стручног усавршавања и професионалног развоја наставника свих профила. Тако би макар послије дужег времена постала примјењива у образовно-васпитној пракси.

- 1) Укратко навести резултате до којих је кандидат дошао;
- 2) Оцијенити да ли су добијени резултати јасно приказани, правилно, логично и јасно тумачени, упоређујући са резултатима других аутора и да ли је кандидат при томе испољавао довољно критичности;
- 3) Посебно је важно истаћи до којих нових сазнања се дошло у истраживању, који је њихов теоријски и практични допринос, као и који нови истраживачки задаци се на основу њих могу утврдити или назирати.

VII ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Докторска дисертација мр Љиљане Јерковић под насловом **Дидактичке основе и образовно-васпитни ефекти индивидуално планиране наставе** је оригиналано научно дјело у којем су први пут развијене цјеловите интердисциплинарно утемељене дидактичке основе индивидуално планиране основношколске наставе. На тим основама инвентивно је операционализован тематски прикладан методолошки концепт научне валоризације ове нове

варијанте индивидуализоване наставе. Успешно је провјерен дидактички експеримент са паралелним групама, током једне школске године, у оквиру два наставна предмета. У иницијалним, интермедијалним и финалним испитивањима примијењене су серије одговарајућих мјерних инструмената у оквиру адекватних истраживачких техника и тематски прикладних научноистраживачких метода. Квантитативни показатељи и квалитативне интерпретације омогућили су извођење научно поузданых генерализација о образовно-васпитним ефектима индивидуално планиране наставе, чиме су отворене могућности имплементације ове дидактичке иновације у савременој школи и дат допринос продубљивању научних сазнања савремене дидактике.

На основу свега изложеног у овом извјештају, Комисија са посебним задовољством предлаже Наставно-научном вијећу Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци да одобри јавну одбрану докторске дисертације мр Љиљане Јерковић **Дидактичке основе и образовно-васпитни ефекти индивидуално планиране наставе.**

- 1) Навести најзначајније чињенице што тези даје научну вриједност, ако исте постоје дати позитивну вриједност самој тези;
- 2) На основу укупне оцјене дисертације комисија предлаже:
 - да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана,
 - да се докторска дисертација враћа кандидату на дораду (да се допуни или измијени) или
 - да се докторска дисертација одбија.

У Бањој Луци,
16.04.2018. године

Потписи чланова комисије:

1. проф. др Миле Илић, редовни професор за ужу научне области Дидактика, Општа педагогија и Методика разредне наставе, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци,
предсједник

2. проф. др Светозар Богојевић, редовни професор за ужу научну област Општа педагогија, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, члан

3. проф. др Бранка Ковачевић, ванредни проф. за ужу научну област Дидактика, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву,
члан